

Sufinancira
Europska unija

G | M | F

Transatlantic
Foundation

ZAVRŠNI IZVJEŠTAJ

PROJEKT

GLAS S RUBA: MLADI OBLIKUJU EUROPU VRIJEDNOSTI

Profesor: Dario Čepo

Projekt: Glas s ruba: Mladi oblikuju Europu vrijednosti

Project ID: 023-HR-2025-71400

Donator: TF u suradnji s programom Engaging Central Europe (ECE) The German Marshall Fund-a

„Sufinancirano sredstvima Europske unije. Izneseni stavovi i mišljenja isključivo su stavovi autora te ne odražavaju nužno stavove Europske unije ili Europske izvršne agencije za obrazovanje i kulturu (EACEA). Ni Europska unija ni tijelo koje dodjeljuje bespovratna sredstva ne mogu se smatrati odgovornima za njih.“

“Co-funded by the European Union. Views and opinions expressed are, however, those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the European Education and Culture Executive Agency. Neither the European Union nor the granting authority can be held responsible for them “

Sadržaj

UVOD.....	2
O PROJEKTU I NJEGOVIMA CILJEVIMA	3
OPIS PROVEDENIH AKTIVNOSTI.....	4
Pripremne aktivnosti projektnog tima.....	4
Interaktivne radionice s mladima.....	5
<i>Završna konferencija Vrijednosti na granicama Europske unije</i>	6
ŠTO SU REKLI MLADI: SINTEZA REZULTATA RASPRAVA S RADIONICA	6
KONAČNE PREPORUKE PROIZAŠLE IZ PROJEKTA	9
ZAKLJUČNO	11

UVOD

Projekt *Glas s ruba: Mladi oblikuju Europu vrijednosti* proveo je Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo od 1. rujna 2025. do 31. srpnja 2026. godine, uz financijsku potporu *The German Marshall Funda*. Projekt je nastao na temelju jednostavnog, ali vrlo važnog pitanja koje povezuje mlade, europske vrijednosti i život u demokratskom društvu: znače li temeljne vrijednosti Europske unije nešto konkretno mladima koji odrastaju na europskoj periferiji?

Polazna je teza bila da u hrvatskom javnom prostoru, a pogotovo među mladima, prevladava transakcijsko–instrumentalistički pogled na Europsku uniju. EU je uglavnom predstavljen kao izvor financiranja različitih projekata, odredište radne snage i, eventualno, mjesto uživanja u studentskoj razmjeni. S druge strane, ideje solidarnosti, demokratskog angažmana i vladavine prava, koje stoje u samim temeljima europske integracijske ideje, ostaju donekle i pozadini društvenog interesa. U rubnim je sredinama taj pogled još izraženiji, budući da se Europska unija često vidi kao „izlazna karta“ prema zanimljivijim odredištima, što, među ostalim, vodi do značajnog gubitka ljudskog kapitala u tim manjima lokalnim zajednicama. Ideja je, stoga, bila, vidjeti koliko mladi prepoznaju ovaj integracijski narativ te prepoznaju li Europsku uniju (a time i svoje mjesto) u svojim sredinama, kroz projekte, aktivnosti, ljude ili vrijednosti koje ta zajednica živi.

Kroz radionice u osam sredina diljem Hrvatske, u razgovoru s preko stotinu srednjoškolaca, mladi su ovim projektom dobili priliku samim imenovati vrijednosti važne njima, prepoznati ih u svojim aktivnostima i u djelovanje okoline u kojoj žive, identificirati „lokalne heroje“, bilo da je riječ o pojedincima, udrugama, školama, građanskim inicijativama i slično, koji te vrijednosti utjelovljuju svojim svakodnevnim radom.

Rezultati ovog projekta, potvrđuju polaznu tezu o transakcijsko–instrumentalističkom gledanju na Europsku uniju. No, u isto vrijeme, oni jasno ukazuju i na drugu stranu medalje, odnosno na dublje razumijevanje značenja europske integracije i uloge koju Europska unija igra u našim/njihovim životima. Naime, mladi doista prvo posežu za „materijalističkim“ asocijacijama kada razmišljaju o Europskoj uniji (EU fondovi, Erasmus razmjena, obnovljene škole, euro), no već nakon nekoliko minuta strukturiranoga grupnog rada i razmjene znanja i mišljenja s voditeljima projekta, ideje se postupno udaljuju od financijske koristi članstva, a približavaju boljem životu u lokalnoj sredini. Riječ je o idejama poput pomoći susjedu, volontiranju u azilu za životinje, reminiscencijama o dolasku ukrajinskih učenika u razred, dostojanstvu osoba s invaliditetom ili, primjerice, slobodi izražavanja vlastita mišljenja bez straha od kazne ili posljedica. Vrijednosti su, dakle, prisutne u iskustvu mladih, no oni ih rijetko

prepoznaju (a samim tim i imenuju) kao europske vrijednosti. Umjesto toga, mladi te vrijednosti doživljavaju kao opće ljudske vrijednosti, koje su usvojili životom u svojoj obitelji, lokalnoj zajednici, školi, a ne nužno kao vrijednosti koje promovira sama Europska unija i koje se nalaze u temeljima europske integracijske ideje.

O PROJEKTU I NJEGOVIH CILJEVIMA

Opći je cilj projekta bio ojačati razumijevanje i prihvaćanje temeljnih vrijednosti Europske unije među mladima u ruralnim i rubnim dijelovima Hrvatske. Specifični su ciljevi bili povezani s prevladavanjem transakcijsko–instrumentalističkog pogleda na Europsku uniju kao izvor financijskih sredstava, osvještavanje da je Europska unija zajednica vrijednosti s konkretnim značenjem za svakodnevni život, povezivanje apstraktnih pojmova vrijednosti (kao što su solidarnost ili jednakost) s neposrednim iskustvom mladih kroz aktivnosti i pojave vidljive u njihovim zajednicama te izgradnja mreže mladih ambasadora Europske unije u lokalnim sredinama.

Izbor sredina bio je detaljno promišljen. Odabrana je kombinacija velikih, ali udaljenih ili dugo vremena depriviranih većih gradova, manjih gradova koji, zbog blizine Zagreba, ostaju u njegovoj sjeni, otočnih sredina koje nose svoje posebnosti, te izrazito perifernih mjesta u odnosu na Zagreb. U tim su sredinama europske ideje i sama Europska unija vidljivi ili u infrastrukturnim unapređenjima koje financiraju europski fondovi ili u turističkom pritisku koji je došao kao posljedica hrvatskog članstva u Europskoj uniji, odnosno njihovim politikama zajedničke valute (eurozona) i zajedničkog prostora bez granica (Schengenski prostor), što je pojednostavilo dolazak turista na Jadransko more. Istodobno su to sredine s izraženim iseljavanjem mladih, ne samo prema Europskoj uniji, nego i prema drugim, većim, mjestima u Hrvatskoj, a poglavito prema Zagrebu. Gotovo svi mladi s kojima smo razgovarali, a koji se uskoro pripremaju za odlazak na fakultet, rekli su da planiraju otići iz svoje lokalne sredine s ciljem daljnjeg obrazovanja. Pitanje „mogu li ostati“ odnosno „zašto bih ovdje ostao“, stoga u ovakvim sredinama ima posebnu težinu.

OPIS PROVEDENIH AKTIVNOSTI

Projekt se odvijao u tri faze. Pripremna je faza obuhvatila aktivnosti Centra za demokraciju i pravo Miko Tripalo tijekom rujna i temeljila se na detaljnijem planu djelovanja u lokalnim sredinama i specifičnim temama razgovora u svakoj od sredina. Druga, tzv. radionička, faza, trajala je od listopada 2025. do lipnja 2026. godine i održavala se dominantno na terenu. Na kraju, u trećoj fazi, koja je provedena u Zagrebu, održana je završna konferencija, provedena online kampanja te su diseminirani rezultati samog projekta.

Pripremne aktivnosti projektnog tima

Što se pripreme provedbe projekta tiče, u rujnu 2025. u Zagrebu je održan početni sastanak projektnog tima na kojem su razrađene faze provedbe projekta, dogovorena metodologija i hodogram aktivnosti, identificirani logistički i tehnički izazovi (putovanje na otoke tijekom jesenskih i proljetnih mjeseci i vremenske prilike koje na to mogu utjecati, usklađivanje s rasporedom nastave u školama, interes mladih za razgovorom s nepoznatim osobama, izbjegavanje „dociranja“ ljudima u lokalnim sredinama iz pozicije Zagreba, esencijalizacija mladih i egzoticiranje njihovih života) te su kontaktirane škole spremne na ovu vrstu suradnje.

Što se ovog zadnjeg aspekta tiče, moramo napomenuti da su gotovo sve škole bile više nego zainteresirane i entuzijastične u suradnji na ovakvom tipu projekta te potraga za lokalnim partnerima u obrazovnim institucijama nije trajala pretjerano dugo. Tek je nekolicina škola odbila suradnju, zbog činjenice da već djeluju u mnoštvu europskih projekata te nemaju infrastrukturnih ili ljudskih kapaciteta sudjelovati u svima. No tu brojku zasjenjuje brojka onih škola, ravnatelja, profesorica i pedagoginja zainteresiranih svojim učenicima omogućiti sudjelovanje u aktivnosti ovakvog tipa.

Na pripremnom je sastanku razrađen i tijek samih aktivnosti u razgovoru s mladima. Utvrđeno je da će intervencija projektnog tima, u vidu objašnjenja samog projekta i ideja iza njega, biti najkraća moguća, da će pitanja kojima je cilj voditi proces razgovora s mladima biti najopćenitija i pokušati izbjegavati bilo kakvo utjecanje na mlade koji u projektu sudjeluju te da će najveći dio vremena proveden sa svakom grupom (između 50 i 70 minuta po skupini) biti određen za međusobnu raspravu i iznošenje ideja samih mladih. Na taj smo način dobili najiskrenija mišljenja mladih sudionika i sudionica o ovoj temi, ali i osigurali a njihove ideje čujemo verbalizirane autentičnim rječnikom mladih i njihovih sredina.

Interaktivne radionice s mladima

Središnja aktivnost projekta bila je serija radionica s mladima, koje su provedene u lokalnim srednjim školama i u istom polustrukturiranom formatu. Mjesto održavanja radionice bilo je vrlo važno, a srednja škola, kao institucija u kojoj mladi, uz obiteljski dom, provode najviše svojega vremena, poslužila je kako bi osigurala dobro poznat teren na kojem se mladi osjećaju kao domaćini, čime se nastojao izbjeći dodatan stres i nespremnost na razgovor, koji ponekad prouzroči dolazak nepoznatih ljudi sa sasvim novim idejama. Interakcija je, stoga, u svim sredinama bila iznadprosječna, a varirala je od postupnog uključivanja u razgovor većeg broja sudionika i sudionica tijekom trajanja radionice, do gotovo automatskog uključivanja mladih u raspravu i razgovor od prve minute. Na kraju su odabrane sljedeće sredine: srednje škole u Visu, Ivanić-Gradu, Koprivnici, Rijeci, Rabu, Iloku, Osijeku i Šibeniku, koje su posjećene, time redoslijedom, između 1. listopada 2025. i 14. svibnja 2026. godine.

Uvodni dio radionice temeljio se na kratkom izlaganju o vrijednostima općenito, ali i ustavnim vrednotama Hrvatske te temeljnim vrijednostima Europske unije. To je izlaganje bilo u rukama voditelja projekta, a slijedilo je odmah nakon vrlo kratkog pojašnjenja što je Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo, koje su naše vrijednosti, misija i cilj djelovanja, što su obavili zaposlenici Centra, Hrvoje Nemet i Tajana Božić. Oni su u kasnijoj fazi radionice, djelovali kao svojevrсни facilitatori, odgovarajući na pitanja sudionika i sudionica, usmjeravajući njihov razgovor ako je u nekom trenutku zapeo te dajući pojašnjenja ako su nekome bila potrebna.

Središnji dio radionice, a za ovaj projekt ključan dio, bio je grupni rad u manjim grupama od četvero ili petero u kojima su sudionici, kroz zajedničku raspravu, uzajamno vođenje, debatiranje i uvjeravanje, odgovarali na nekoliko pitanja: gdje se u lokalnoj zajednici može vidjeti neka od temeljnih vrijednosti Europske unije, koje smo ranije spominjali; postoje li neke vrijednosti koje su važne njima i njihovoj lokalnoj sredini, a u europskim dokumentima nisu navedene kao vrijednosti na kojima se temelji Europska unija; te gdje u svojim životima oni vide i prakticiraju vrijednosti kao što su sloboda, jednakost, solidarnost i druge. Na kraju smo u zajedničkoj završnoj raspravi pokušali dati odgovore na neka od tih pitanja te imenovati „lokalne heroje“ u čijem se djelovanju te vrijednosti praktično ostvaruju. Tijekom cijelog vremena provođenja radionice, s nama su bili i nastavnici ili pedagozi, kao osobe od autoriteta koje mladi već poznaju, a koji su također pomogli u razbijanju ikakvih početnih strahova ili nesigurnosti među mladim sudionicima radionice.

Završna konferencija Vrijednosti na granicama Europske unije

Nakon provedenih radionica u Zagrebu je organizirana završna konferencija pod nazivom *Vrijednosti na granicama Europske unije*. Ona je okupila neke nastavnice i nastavnike iz uključenih škola, nekoliko najangažiranijih učenika, predstavnike civilnog društva, stručnjake koji se bave ulogom mladih u društvu te predstavnike institucija Europske unije.

Poseban gost konferencije trebao je biti netko tko kroz društvene mreže mladima približava ideju politike, Europske unije i demokracije te razbija mitove i dezinformacije. Ideja je bila da s mladima o tome razgovara netko tko koristi digitalne kanale kroz koje mladi primaju najviše političkih i društvenih informacija. Nažalost, gost je u posljednji trenutak otkazao dolazak iz osobnih razloga, no ideja o uključivanju tzv. influencera koje mladi poznaju i koji su im bliski, ostaje te će biti ostvarena kroz buduće projektne aktivnosti.

Konferencija je imala formu izlaganja o tijeku i nalazima projekta te panel-raspravu sa stručnjakinjama i stručnjacima o posljedicama tih nalaza i njihovom potencijalnom korištenju u budućnosti. Zaključci su predstavljeni detaljnije u nastavku izvještaja. Sama je konferencija iskorištena kako bi otpočela diseminacija rezultata kroz digitalnu kampanju putem društvenih mreža Centra za demokraciju i pravo Miko Tripalo. Sudionice i sudionici konferencije, komentirali su rezultate, važnost projekta i utjecaj aktivnosti na mlade koji su u projektu sudjelovali, ali i na one koji će njegove rezultate vidjeti putem društvenih mreža.

ŠTO SU REKLI MLADI: SINTEZA REZULTATA RASPRAVA S RADIONICA

Iako iz različitih sredina, većina je grupa imala slične ideje, povezane s njihovim trenutnim životnim okolnostima, razinom znanja o temi i spremnosti/mogućnosti da povežu apstraktne ideje vrijednosti s konkretnim praksama na terenu. Gotovo svaka skupina sudionika započela je proces nabranjem konkretnih, općepoznatih koristi koju Hrvatska ima od članstva u Europskoj uniji, a koje čuju putem medija ili vide u svojim lokalnim sredinama i školama. Te koristi obuhvaćaju dolaznu i odlaznu Erasmus razmjenu, korištenje EU fondova u lokalnim zajednicama, Schengen, Europsku karticu zdravstvenog osiguranja, financiranje obnove i modernizacije škola i slično.

Međutim, kako je proces razgovora i grupnog rada trajao tako se mijenjao i narativ. Rasprava je krenulo u općenitijem smjeru koji je apstraktne ideje formulirao kroz njima relevantan aspekt života. U tom su trenutku počeli spominjati da im Europska unija olakšava slobodu putovanja, da im vrijednosti omogućuju da izražavaju svoje mišljenje, žale se, školuju se, da svi imaju

jednaka prava, da se od svih u školi trebao očekivati isto ponašanje bez obzira na položaj, ali i da se solidarnost najbolje vidi u našoj svakodnevnoj spremnosti da pomažemo potrebitima. Prema tome, gledanje na Europsku uniju kroz transakcijske naočale predstavlja tek prvotni, gotovo impulsni, jezik s kojim se mladi suočavaju kad im se postavi pitanje o EU i njezinom doprinosu Hrvatskoj. No ako im se da prilika da prodube i razrade svoje misli, dolazi do izražaja njihovo dublje razumijevanje ove kompleksne tematike.

Upitani gdje svakodnevno vide temeljne vrijednosti poput slobode, jednakosti i solidarnosti, sudionici u svim sredinama istaknuli su da je ključno mjesto u kojem se te vrijednosti ostvaruju škola. To je i normalno, s obzirom na formativnu ulogu koju obrazovni sustav ima u životima mladih i uzimajući u obzir količinu vremena koju mladi provode u aktivnostima povezanim sa svojom školom. Za njih je sloboda „slobodno govoriti u školi“, „izbor izvannastavnih aktivnosti koje ih zanimaju“, dok je jednakost „da svaki učenik ima ista prava“ i „da se ocjenjuje prema jednakim kriterijima. Solidarnost se, pak, čini, najpraktičnijom vrijednošću jer se ona vidi u „pomaganju školskim kolegama“ i „humanitarnim božićnim radionicama i prodajom u školi“.

Pitanje o vrijednostima koje su njima važne, a koje se rijetko spominju potaknulo je na vrlo zanimljive rasprave, bez obzira u kojoj se sredini radionica odvijala. Ponavljajuće teme iz radionice u radionicu bile su zaštita privatnosti i osobnih podataka, digitalna sigurnost, briga za okoliš i pravo budućih generacija na zdravi okoliš, otvorenost sustava prema građanima, borba protiv diskriminacije, a spominjale su se i međugeneracijska solidarnost (posebno važno u sredinama s izrazitim starenjem stanovništva), transparentnost i borba protiv korupcije.

U više je rasprava došlo do izražaja fokusiranje mladih na ideje koje možda na prvi pogled na spadaju pod vrijednosti o kojima je bilo riječ. Naime, mladi su spominjali pitanje povećanja minimalca, odnosno minimalne plaće, strah od inflacije, odnosno pretjeranog rasta cijena, potrebi osiguranja povoljnijeg stanovanja. Sve su to pitanja potaknuta materijalnom nesigurnošću koja karakterizira suvremeno (hrvatsko) društvo, te je izraz shvaćanja socijalne pravednosti kao specifičnog oblika pravednosti na kojem se treba temeljiti hrvatsko društvo i Europska unija. Taj je stav skupina sudionika u Visu i izrijekom formulirala, ističući da su „socijalna pravednost i otpornost dio europskog vrijednosnog okvira“.

Uz niz sličnosti koje su pokazale radionice u svim sredinama, rasprave su ipak odražavale i lokalne specifičnosti. U viškoj je grupi fokus, primjerice, bio na ekološkoj održivosti, u Šibeniku su sudionici značajan naglasak stavili na meritokraciju, u Rijeci na rodnu ravnopravnost, u Rabu na uključivanje mladih u političko odlučivanje, a u Iloku i Osijeku u

pravi su plan izašla pitanja tolerancije i iskustva uključivanja ukrajinskih učenika koji su zbog ruske agresije na Ukrajinu, kao izbjeglice došli u Hrvatsku. Također, u ovim su dvjema sredinama vrijednosti povezane s vjerom, obitelji i domovinom bile izraženije u raspravi nego drugdje (iako su se sporadično spominjale i u ostalim sredinama).

Što se lokalnih heroja tiče, odnosno praktičkih manifestacija temeljnih europskih vrijednosti, koje se mogu vidjeti kroz aktivnosti u lokalnim sredinama, narativ je bio gotovo identičan u svim gradovima koje smo posjetili. Na uvodno pitanje da imenuju nekog takvog lokalnog heroja ili aktivnost kroz koju se vide europske vrijednosti, nitko nije moga ništa spomenuti. No nakon jednog do dva primjera koje je iznio projektni tim, grupni je rad izrodio mnoštvo sličnih primjera koje možda zajednički ranije nisu prepoznavali, ali je svatko od njih individualno znao da postoje. U grupnoj su raspravi potom poticali jedni druge da dodaju svoje primjere na taj popis, tražeći zajedno vrijednosti koje su s tim aktivnostima povezane ili koje su ih inicirale. U nastavku ćemo spomenuti tek nekoliko takvih primjera, kako bismo pokazali širinu ideja koje su sudionici radionica iznijeli, a koje su im pomogle da često apstraktnu raspravu o vrijednostima ukotve u svakodnevno životno iskustvo njihovih lokalnih sredina.

Konkretni primjeri življenja europskih vrijednosti, kako ih vide mladi su proglašenje Geoparka Viški arhipelag, aktivnosti građanske inicijative za spas Biševa, očuvanje rapske povijesne baštine kroz održavanje Rapske fjere ili brige za spomen-područje fašističkog koncentracijskog logora, riječki program „Akcija za 5!“ koji mladima pomaže povećati utjecaj na lokalne odluke, RiHub kao ostavština Rijeke Europske prijestolnice kulture, novouređeni skate park i rad savjeta mladih u Ivanić-Gradu, volontiranje i humanitarni programi u Koprivnici, ponajviše kroz Volonterski centar i Centar „Podravsko sunce“, rad Volonterskog centra i udruge „Breza“ u Osijeku, obnovu povijesnih zidina i uređenje muzeja u Iloku, revitalizaciju šibenskih tvrđava i djelovanje udruge Argonaut kroz Erasmus+ projekte. Sve su to specifični lokalni primjeri iste generalne ideje – da se temeljne vrijednosti Europske unije najjednostavnije i najuspješnije žive upravo kroz aktivnosti građanki i građana u lokalnim sredinama. Posebno zanimljiv doprinos ovih rasprava vidljiv je u interesu dijela mladih koji nisu čuli za ove lokalne primjere da se konkretnije uključe u njihov rad, na taj način osnažujući i nastavljajući život europskih vrijednosti u svojim lokalnim sredinama.

Konačna refleksija grupnoga rada u radionicama i cjelokupnog projekta može se sažeti u nekoliko zaključaka. Mladi su u početku tvrdili da ne znaju ništa ili ne znaju puno o vrijednostima da bi do kraja radionice samostalno iznosili primjere, ideje i argumente kojima su nastojali oslikati što vrijednosti znače njima i kako ih oni žive. Također, mladi su bili kritični,

ali optimistični. Naime, jako su dobro prepoznali stanje u kojem se nalazi hrvatsko društvo i postojano isticali nepravедности političkog sustava, ali su jednako tako optimistično nudili rješenja (npr. veća transparentnost, fokus na meritokraciju) kako bi se sustav popravio i društvo postalo boljim. U konačnici, sve su grupe mladih imale jedan interes koji se provlačio kroz rasprave, bez obzira u kojoj se sredini radionica odvijala. Riječ je o zahtjevu da ih se uključuje i pita. „Uzimanje u obzira naših mišljenja“, „prihvаćanje ideja učenika“ samo su neke od praktičnih manifestacija interesa da budu uključeni. Dakle, mladi su spremni sudjelovati, pri čemu traže da to sudjelovanje ne bude samo simboličko nego da ima neke vidljive pozitivne posljedice.

KONAČNE PREPORUKE PROIZAŠLE IZ PROJEKTA

Kroz rad projektnog tima tijekom cijelog vremena trajanja projekta, kao i kroz raspravu na završnoj konferenciji formulirana su četiri okvirna smjera daljnjeg djelovanja.

Prvo, europsko obrazovanje mora biti lokalno ukorijenjeno. Vrijednosti Europske unije ne smiju ostati u sferi apstrakcije niti se smije dopustiti da se o njima misli kao o nečemu što se događa u dalekim centrima (bio to Zagreb ili Bruxelles). One se kroz obrazovne programe moraju povezati s konkretnim lokalnim primjerima i pričama, u koje se tek sekundarno smještaju europske institucije i temeljni ugovori. Lokalno je ključno, a ostalo je tek nužna nadopuna.

Drugo, „rubne“, dakle planinske, otočne, ruralne sredine, trebaju sustavnu, a ne performativnu pažnju. Lokalne sredine pokazuju potrebu za aktivnostima i kapacitet da ih provode, no njihovo provođenje ne bi trebalo ovisiti samo o interesu i ustrajnosti pojedinaca, energiji zainteresiranih grupa i aktivnostima malog broja ustrajnih. Umjesto toga, te sredine trebaju sustavnu vidljivost, ulaganje i brigu za opće dobro.

Treće, mladi trebaju biti sukreatori u tom procesu. Na njih se ne smije gledati kao na pasivnu publiku koja je tu da prima informacije koje netko drugi stvori negdje daleko od njihovih svakodnevnih života. Oni imaju dovoljno energije, interesa i elana da aktivno djeluju na poboljšanju vlastitih života i života zajednica kojih su dio i samo im treba pomoći u osiguranju mehanizama koji će im dati stvarni glas u procesima koji ih se tiču, kako na lokalnoj, tako i na nacionalnoj i europskoj razini.

Iz svega toga proizlaze konkretne preporuke utemeljene na nalazima ovog projekta, a koje su usmjerene na specifične dionike.

Preporuke školama i obrazovnim institucijama te onima koji formuliraju obrazovnu politiku:

- Poučavanje o europskim vrijednostima graditi odozdo, polazeći od lokalnih primjera, a završavajući s definicijom i povezanosti te vrijednosti s Europskom unijom;
- Uvrstiti u kurikulum teme koje mladi sami prepoznaju kako zapostavljene, od digitalne privatnosti i sigurnosti, preko prepoznavanja dezinformacija do transparentnosti institucija i brige za buduće generacije;
- Ojačati demokratsku praksu unutar škola davanjem glasa i stvarnih ovlasti učenicima kroz vijeća učenika.

Preporuke jedinicama lokalne samouprave:

- Uspostaviti ondje gdje ne postoje, a tamo gdje postoje osnažiti i demokratizirati, savjete mladih te im osigurati vidljive učinke njihovih aktivnosti;
- Ulagati u javne prostore dostupne mladima bez dodatne naknade, bilo da je riječ o javnim knjižnicama, društvenim centrima, sportskim objektima, budući da mladi te tzv. treće prostore (prostore izvan obitelji i škole) prepoznaju kao važna mjesta njihova razvitka i prostore jednakosti bez obzira na inherentne ili društveno konstruirane razlike između njih;
- Sustavno predstavljati mogućnosti praktičnog društvenog angažmana u lokalnim sredinama kroz djelovanje lokalnih političkih i društvenih institucija i lokalnih udruga civilnog društva.

Za organizacije civilnog društva:

- Fokusirati se na kontinuitet djelovanja i „follow-up“ nakon jednokratnih aktivnosti, kako bi mladi sudionici vidjeli plodove svojega truda i rada u procesu u koji su uložili dio svojeg vremena, znanja i energije;
- Podupirati infrastrukturu i aktivnosti u lokalnim, pogotovo manjim, sredinama, kroz volonterske centre, info-centre, mentorske programe, lokalne ispostave ili podružnice, kako bi se civilno društvo razvilo i ondje gdje je slabo ili ne postoji, a gdje postoji interes ljudi, poglavito mladih, za djelovanjem.

ZAKLJUČNO

Projekt *Glas s ruba* bio je uspješan i važan. Mladima je dao priliku da iznesu svoje stavove, a projektnom timu da se upoznaju s idejama koje postoje izvan ustaljenih mjehurića u kojima se ovakve aktivnosti uobičajeno provode.

Iz toga specifičnog spleta okolnosti, proizašli su i neki zaključci koji će biti uzimani u obzir prilikom budućih aktivnosti Centra za demokraciju i pravo Miko Tripalo. Mladi, naime, prepoznaju vrijednosti, ali ih nužno ne imenuju kao „europske“. Solidarnost, sloboda i jednakost doživljavaju se kao opće ljudske vrijednosti, a rijetko se svjesno vežu uz europski integracijski okvir, što je i prilika i izazov za komunikaciju. „Rubna“ sredina donosi specifičan pogled buduću da se u manjim sredinama Europska unija često doživljava kao „nešto udaljeno“. No, istovremeno mladi iz tih sredina navode konkretne materijalne učinke EU (fondovi, infrastruktura) koji ih okružuju i prepoznaju da Europska unija igra neku ulogu u njihovim životima. Na nama je da odlučimo hoćemo li pustiti da narativ tog europskog utjecaja na lokalne živote bude „financijski“ ili ćemo narativ preokrenuti i pokazati da i lokalne sredine svojim djelovanjem utječu na Europsku uniju i njezine vrijednosti.

Dodatno, jasno je da postoji neiskorišteni potencijal, kako u lokalnim sredinama tako i generacijski, među mladima. Oni su motivirani i žele više prostora za participaciju. Problem, prema tome, nije nezainteresiranost, nego nedostatak struktura koje bi taj interes kanalizirale. I na kraju, vladavina prava ostaje izazov; u nekim sredinama mladi su eksplicitno napomenuli da vladavina prava „nije baš prisutna u našoj zajednici“, što upućuje na jaz između deklarativnih vrijednosti i stvarnog proživljenog iskustva. Ako želimo bolje društvo i veći fokus na ostanak, a ne na odlazak, bit će potrebno pojačati fokus upravo na otklanjanju tog jaza između deklarativnih i življenih vrijednosti, s naglaskom na vrijednosti vladavine prava. Da bi se to ostvarilo, potreban je aktivan i iskren angažman čitavog društva i svih relevantnih dionika. Mladi su za to spremni.

**Sufinancira
Europska unija**

Sufinancirano od strane Europske unije. Izneseni stavovi i mišljenja su, međutim, isključivo stavovi autora i ne odražavaju nužno stavove Europske unije ili Izvršne agencije za obrazovanje i kulturu. Ni Europska unija ni tijelo koje dodjeljuje ne mogu se smatrati odgovornima za njih.

**G | M | F Transatlantic
Foundation**

Sredstva za ovu potporu dolaze iz projekta „Protecting EU Values and Fundamental Rights through Public Participation and Civil Society Assistance in Central Europe – PROTEUS“ koji provodi TF, u suradnji s programom Engaging Central Europe (ECE) The German Marshall Fund-a Sjedinjenih Američkih Država. Projekt PROTEUS sufinancira Europska izvršna agencija za obrazovanje i kulturu (EACEA) putem programa Građani, jednakost, prava i vrijednosti (CERV) Europske unije.